

Acta Ecclesiastica Sloveniae 3, Ljubljana 1981), Ivana Stoparja (*Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji. Druga knjiga: Med Prekmurjem in porečjem Dravinje*, Ljubljana 1991). In tu je še *Katalog stalne muzejske razstave – Pokrajinski muzej Murska Sobota* (Murska Sobota 1997)... Torej že videno in rahlo obrabljeno?

Na tem mestu ne mislim posebej predstavljati vsebine knjige; kako je tekla zgodovina današnjega Prekmurja od 11. stoletja dalje do 4. junija 1920 (Trianon), si lahko preberemo v katerem od zgoraj navedenih del. Omejila se bom le na nekaj vsebinskih in slovničnih nepravilnosti, ki se navezujejo na zgodovino Grada in njegovih osrednjih posestnikov v srednjem veku (Szécsij). Poglejmo najprej toponime: Zalavar, Vasvar in Győr (str. 15) so danes Zalavár, Vasvár in Győr in Stražno ozemlje "Örszeg" (str. 13, 19) ni nič drugega kot Órség in vsem Slovencem "dragi" mejni prehod Hodoš se po madžarsko piše kot Bajánsenye in ne Bajansenye. Ker nisem hungarist, se v globlji diskurz o madžarskem črkopisu ne bom spuščala, verjetno pa tudi Slovenci ne bi bili veseli, če bi prebrali "Malibol" namesto Maribor... Tukaj ne gre za aktivno znanje madžarščine, ampak za "preprosto" doslednost. Danes, ko je dvojezičnost in nekakšen bilingvizem mejnih evropskih pokrajin znova postal aktualen, si takih napak ne bi smeli privoščiti. O zapisu madžarskih imen in priimkov se slovenski zgodovinarji očitno še dolgo ne bodo mogli zediniti. V tej knjigi beremo o Batthyanyjih, Szaparyjih, Szechenyijih in Szechyjih (str. 26). Mar ni dovolj, da je Andrej Hozjan pred kratkim izdal *Inventar družinskega in posestnega arhiva grofov Batthyány v Güssingu, Gradiščansko* (Pokrajinski arhiv Maribor, Inventarji 8, Maribor 2000)? In kdo je potem dal davnega leta 1802 postaviti znamenito budim-peštansko knjižnico, če ne Franc Széchényi (1754-1820) – eden od članov rodu, ki ga omenja knjiga na strani 27?

Glede "Szechyjev" pa le na kratko. Madžarska imena lahko poslovenimo, kot na primer: Ferenc v Franc, István v Štefan ipd. Glede priimkov je stvar nekoliko drugačna in velikokrat odstopa od splošnih pravil. Srednji vek pač ni poznal obveznega osnovnega šolstva in vsak pisar je pisal kot je vedel in znal. V primeru Szécsijev se priimek le-teh od srede 14. stoletja dalje v pisnih virih največkrat omenja kot "Zeech" (leta 1345, glej: Tade Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae XI*, št. 192, Zagreb 1904-), "Zéch" (1355, glej: György Fejér, *Co-*

dex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, X/6, str. 71, Budae 1829-), "Széch" (1390, glej: Gy. Fejér, n. d., X/3, str. 104-107)... Kot vidimo, skozi desetletja in stoletja ni enega in istega zapisa imena Szécsi. Slovaki priimek Szécsi pišejo različno, npr. Sěči, Szěchy, zo Seče, Sečský (rod namreč izvira iz slovaškega mesta Rimavská Seč). Danes sprejemljiva madžarska transkripcija pa je Szécsi (tako tudi v *Korai magyar történeti lexikon 9.-14. század*, Budapest 1994, str. 621) in kot taka se je uveljavila v sodobni evropski historiografiji.

Še o potomcih: zadnji od Szécsijev v moški liniji je bil Peter VII., ki je umrl leta 1685 (in ne 1684, kot na str. 27). Imel je le eno hčer, Katarino Elizabeto, poročeno s Francem Nádasdyjem (glej: Mihály Forgón, *Gömör – Kishont vármegye nemes családai* 2. Cluj – Kolozsvár 1909, str. 604 in Géza Csergheő de N. Tacskánd, *Wappenbuch des Adels von Ungarn – sammt den Nebenländern der St. Stephans-Krone*, Heft 22-28. Nürnberg 1885-, str. 619).

Pričujoča monografija je zaradi bogatega izbora barvnih fotografij že na prvi pogled zelo privlačna. Nekateri motivi so natisnjeni prvič. Tiste, ki se navdušujejo nad naravnim zdravilstvom, ezoteriko in gozdnimi učnimi potmi, bo nedvomno pritegnil zadnji del knjige (str. 95-101). Monografija verjetno ne bo postala obvezni knjižni inventar slovenskih zgodovinarjev, je pa vseeno dobrodošla kot popestritev turistične ponudbe v Prekmurju.

Darja Kerec

BALKAN, SKRIVNOSTNO KRALJESTVO DUHOV

Marija Todorova, "Imaginarij Balkana", predgovor Svetlana Slapšak, spremna beseda Peter Vodopivec, Inštitut za civilizacijo in kulturo, Ljubljana 2001, 401 stran.

Avtorica knjige je v predgovoru izrazila željo, da bi s pričujočo študijo uspela sprožiti – če drugega ne – vsaj debato, saj je 'balkanizem' vreden lastnega žanra, v že tako pisani množici žanrov in podžanrov današnje znanosti. Predvsem pa si je prizadevala, da knjiga ne bi bila moraliteta, ki bi razgaljala zahodne predsodke. Vendar ti

predsodki očitno obstajajo in zakaj jih ne bi razgalili, jih pogledali, o njih mislili in jim skušali v lastnih dušah priti do dna. Le v tem primeru bo znanstvena razprava dosegla svoj namen.

V uvodu nas Todorova popelje k dejstvu, da je vsakršno posploševanje plod nekega predhodnega razvrednotenja. In prav to se je dogodilo tudi Balkanu, ki ravno zaradi najhujše oblike stereotipizacije kliče po posebni razčlembi, ki si jo nedvomno zasluži.

Govori o poročilih, ki so nastajala v zvezi s poročili držav zainteresiranih za to območje. Skupni imenovalci najrazličnejših poročil, ki so jih v teku zgodovine ustvarile velesile, je 'ugotovitev', da se je v ta del jugovzhoda Stare celine zarinila ost neevropske civilizacije, ki se kaže v orientalskih značilnostih. Preko teh poročil hoče pokazati, kakšen je bil pogled nekoč in kakšen naj bi danes ne bil. Predvsem skuša postaviti novo gledišče za vsakogar, ki se želi ukvarjati z Balkanom. Čisto vsakemu 'barbarstvu' na tem koncu Zemlje je mogoče poiskati vzporednico v zakladnici zahodne zgodovine in to mora biti prva predpostavka, s katero naj začne svoje raziskovanje sleherni 'balkanolog'. Knjiga na drugi strani skuša pojasniti trdovratno negibne slike, ki sta jih o Balkanu spletla tako svetovna politika kot tudi zgodovinopisje. Predvsem pojasniti – če je to sploh mogoče – kako je zemljepisno ime prešlo v eno najmočnejših slabšalnih označb v zgodovini mednarodnih odnosov, političnih vedah in v splošnem znanstvenem diskurzu.

S knjigo skuša dokazati tudi to, da balkanizem ni zgolj podzvrst orientalizma. Orientalizem se namreč ukvarja z različnimi tipi, medtem ko se balkanizem sprašuje o razlikah znotraj enega tipa.

Balkan obstaja – in to je neizpodbitno dejstvo. Kot zgodovinska vpliva, ki sta odločilno zaznamovala prostor jugovzhodne Evrope, lahko osamimo tisočletno prevlado Bizanca, (s svojimi upravnimi, političnimi, verskimi in kulturnimi vplivi) ter na drugi strani petstoletno osmansko prevlado, ki pomeni najdaljše obdobje politične enotnosti tega področja. Na Zahodu so se – logično – kot posledica nadvlade Otomanov razvil stereotipi, ki v rahlo spremenjeni in dopolnjeni obliki še vedno živijo in se razvijajo dalje.

Medtem ko je Orient vse bolj postajal namišljeni rajski svet izobilja in svobode (– torej protisvet oziroma svet v katerega so ljudje bežali

pred turobnim vsakdanom), je Balkan s svojo resničnostjo (ki se Todorovi zdi, predhodnikom pa naj bi se zdela nedomiselna) in mankom izobilja največkrat sprožal negativen odnos. 'Moškost' Balkana je bila le redko predstavljena kot nekaj pozitivnega.

Ena izmed metafor, ki jih avtorica uporabi za Balkan, je, da naj bi ta prostor nekoč predstavljal most ali križišče med vzhodom in zahodom, v miselnem svetu zahodnih velesil pa območje za vzpostavitev nove kolonije. V sodobnih razpravah se pojavlja kot "zahod vzhoda" ali kot prostor mešanice ras – in morda še v kakšni drugih teorijah, ki pa živijo zgolj na papirju in odmevajo v predavalnicah, se pravi daleč stran od resnične vrednosti in poznavanja Balkana.

V prvem poglavju se avtorica spušča v iskanje pomenov pojmov Balkan, balkanski, balkanizacija,... v posameznih jezikih. Primerjava se razteza od angleščine preko nemščine do jezikov, ki jih govorijo ljudstva na samem območju Balkana (Turki, Srbi, Bolgari...).

Temu sledi poglavje, ki se spušča v raziskovanje pomena omenjenih pojmov v najrazličnejših besedilih – od časnikarskih do leposlovnih. Stališče do balkanskosti in balkanskih narodov se jasno odraža v literaturi in časopisnih vesteh zahodnih pisateljev in novinarjev, ki so na ta prostor prišli bodisi kot poročevalci, avanturisti ali politični zastopniki lastnih držav.

V naslednjem poglavju avtorica nadaljuje s pregledom odkrivanja Balkana skozi literarna dela. Pisatelji so deželo dojemali kot prostor, kjer so se nekoč sprehajali antični junaki, kjer so se vršila junaštva, opisana v zapiskih predhodnikov sodobnih zgodovinarjev. Balkan Zahodu ponudi prazen prostor, ki ga lahko zapolni domišljija, npr. v romanu Karla Maya.

V poglavju "*Vzorci percepcije do leta 1900*", pa nam že začne slikati razvoj uradnega zahodnega, državno-političnega interesa. Prikaže, kako se je mnenje, da Balkan poseljujejo le Turki, spremenilo v odkritje, da tam še vedno prebivajo Grki in Slovani. Velik vpliv na spreminjanje vedenja o etnični raznolikosti so imela predvsem potopisno-spominska dela Zahodnjakov, ki so potovali in bivali med balkanskimi narodi. Dogajalo naj bi se celo to, da so avanturisti z opisovanjem in objavami lastnih doživetij pobijali uradna poročila sodobnih časnikov, ki so morali

na koncu zaradi pritiska spremenjenega javnega mnenja preiti na 'objektivnejši' način pisanja, to pa naj bi povratno vplivalo na zunanjo politiko velesil. Vzorce percepcij iz 19. stoletja predstavlja tudi kot opomin današnjim nazorom, ko pravi: "*Če se lahko iz bosenske krize izpred 120 let kaj naučimo, je to v tesnejši zvezi z notranjimi nujami zunanje politike velikih sil kot pa s 'starodavnimi sovraštvi'*".¹

Percepcijo razdeli na plemiško in meščansko. Slednja je bila Turčiji manj naklonjena in se je končno od nje tudi odvrnila, saj je v otomanski državi odkrila glavno prepreko za napredek tega prostora - napredek pa je ključna beseda druge polovice meščanskega 19. stoletja.

V šestem poglavju najdemo zanimivosti v zvezi s krivcem za začetek prve svetovne vojne. Za nameček pa so se našli tudi duhoviteži, ki so trdili, da se je Hitler na Dunaju, "*v cenenih hotelih, predvsem plodišču etnične mržnje nedaleč od južnoslovanskega sveta, navzel tako nalezljivega sovraštva.*"² Kot "intelektualna" iznajdba je Balkan zapisan 19. stoletju, "akademsko" razvrstitev v sodobni slovar pojmov pa je doživel šele v dvajsetem. Tu se ga je prijel pridevnik "orientalski", kateremu so dodali še različne značilnosti: neolikanost, nestalnost, nepredvidljivost ipd. - skratka vse lastnosti, ki so bile povsem nasprotno "civilizirani" zahodni Evropi. Kljub vsem negativnim predznakom in "neevropskosti" Balkana, so se našli duhovi s širšim vidnim poljem in začetka oz. vzroka vojne niso iskali na Balkanu, ampak znotraj src brezvestnih samodržcev.

Poglavje "*Med razvrščanjem in politiko*", s podnaslovom "*Balkan in mit o srednji Evropi*", prinaša poglede različnih razpravljavcev, ki so se pojavili po prelomnem letu 1989. Večinoma so se takrat začele razprave o pojmu srednje Evrope, pri tem pa so morali opredeliti tudi pojem Balkana oz. jugovzhodne Evrope. Nekateri vidijo Balkan kot tretji svet Evrope. Toda avtorica ugotavlja, da mnogokrat pisci intelektualističnih, abstraktnih, regionalnih konstruktov še nimajo dovolj izdelanih pojmov glede razvoja Balkana in ga zaradi tega včasih uvrščajo celo v pootomanski prostor Bližnjega in Srednjega vzhoda. V mnogih primerih gre za vzpostavljanje mita o vzhodni Evropi nasproti Balkanu,

vendar avtorica zaključi, da "*gre za dva konstrukt, ki se ju ne da vzporejati.*"³

Balkan, kot poglavje v zgodovini in kot poglavje v pričujoči knjigi, prikazuje osamosvajanje narodov izpod otomanske oblasti, ki naj bi ustvarjala zaostalost in barbarstvo. Obenem pa mora tej "barbarski" hordi črnih Turkov priznati, da so nad polotok prinesli najdaljše obdobje politične enotnosti in mu nenazadnje zapustili tudi ime. Otomanska dediščina se je ohranila in je še danes opazna na ravni ljudske kulture in vsakdanjega življenja - arhitektura, urbanizacija, hrana, glasba in institucija kavarne. Hkrati nam avtorica opiše stremljenja in napore balkanskih narodov, da bi se otresli te neslavne dediščine in se "evropeizirali". Postavi celo "zgodovinski" vzrok za "zaostalost" Balkana, ki ga vidi v prihodu turške sile na "subtilna" tla fevdalne politične razdrobljenosti s konca srednjega veka. Prizna pa strahovitemu turškemu krdelu eno odredujočo značilnost in to je "*morebitno olajšanje gmotno šibkega položaja kmetstva ob uvedbi enotne in uravnovešene obremenitve.*"⁴ - Vendar bi bilo tu pametno upoštevati, da današnje vrednote niso enake tistim izpred 600 let, tako da je pri takšnih sodbah smiselno zadržati nagle misli sodobnega dojemanja sveta. Poglavje zaključuje prodorna misel, da dediščine niso trajne zadeve; v primeru Balkana gre za dediščine: otomanskega, habsburškega cesarstva ter carstva Romanovov in kasneje Sovjetske zveze. O dediščinah še nadaljuje, da so le zgodovinski pojavi, ki pa vseeno pustijo svoj pečat. - Po mojem mnenju so vsi ti pečati vtisnjeni v svetovno zakladnico zgodovine in tako del slehernega človeka!

V sklepnem poglavju si še enkrat zastavi vprašanja, zakaj se Balkan uporablja kot zmerljivka in zakaj Američani, ko govorijo o vojni v bivši Jugoslaviji, govorijo o vojni na Balkanu?

Še enkrat pokaže na to, da Balkan sam po sebi ni sod smodnika, ker mora biti nekje še nekdo, ki ta sod smodnika izdelava in ga na koncu tudi zaneti, to pa so velesile bile in bodo!

V zadnjem poglavju poda odgovor, da je balkanizem diskurz, ki je različen od orientalizma.

Spremna beseda Petera Vodopivca, organsko vtkana v študijo, nam prav ob koncu razjasni

¹ Marija Todorova, *Imaginarij Balkana*, ICK, Ljubljana 2001, str. 163.

² Prav tam, str. 189.

³ Prav tam, str. 247.

⁴ Prav tam, str. 278-279.

morebitna vprašanja, ki bi se mogla porajati ob naštevanju in kritiziranju sodobnih razprav v zvezi z orientalizmom, ki jih knjiga prinaša v uvodu. K temu doda še kratek pretres zgodovinskega nastajanja Evrope, kot geopolitične in miselne tvorbe, kamor spadajo tudi odnosi vzhod-zahod. Za konec pa sporoča avtorici, da bi morala vse nove izdaje dopolniti s stavki, ki jih je namenila le za srbski prevod. Tam med drugim omenja tudi to, da Slovenci in Hrvati prav tako sodijo na Balkan. To je zgodovinsko gledano povsem pravilna ugotovitev, *“saj si zgodovine Balkana v 20. stoletju ni mogoče zamisliti brez zgodovine celovite jugoslovanske države.”*⁵

Knjiga Marije Todorove, znanstveno zasnovano delo, ki uporablja mnoge približke objektivnosti, je v meni vseskozi prebujala spomine na bližnjo preteklost – če preteklost sploh lahko imenujem bližnja in daljna, saj je njen bistveni del skrit v brezčasnosti, torej na duhovni navpičnici in ne na časovni vodoravnici! Bodisi predgovor, bodisi uvod ali katerokoli izmed poglavij s sklepom vred, so me neprestano vračali v čase, ko sem odraščal v državi SFRJ, o kateri so mi pravili, da leži *“ponosita usred Balkana”*.

Besede Balkan, Balkanec, balkanizem so mi bile v nekem trenutku nove. Priletele so skozi

ušesa v mojo glavo, kjer sem jim nato določil pomen, kot sem ga uspel razbrati in povezati iz danih okoliščin. Razprava Imaginarij Balkana mi je še enkrat pred oči obudila vse te minule misli. Zavestno sem pretresal, zakaj besede s korenem “balkan” v sebi nosijo negativen zven. Prišel sem do ugotovitve, da samo poimenovanje niti ni bistveno, saj gre predvsem za to, kakšen pojem se skriva za imenom, ne glede na to, da to ime označuje tudi gorovje na jugo-vzhodu Stare celine. Za bolj jedrno se je izkazalo vprašanje, zakaj ljudje s tega področja razvijajo takšno mentaliteto oziroma, kaj je tisto, kar deluje skozi njih in ni njihova volja. Tu pa se je pred menoj pojavila tančica, ki mi zastira pogled k resničnemu vedenju. Kljub morju nakopičenih podatkov, ki sem jih preplaval ob branju knjige, mi ni uspelo razjasniti nastalega vprašanja. Sem se pa domislil, da tudi če knjiga izpolni željo Todorove in *“sproži zgolj debato”*⁶, le ta še ni porok za resnično razumevanje tega dela sveta.

Dokler pa ne uspemo priti do jedra, nam ostaja upanje – ki je bilo v srednjem veku vrednota – podkrepljeno z refrenom pesmi jugoslovanske rock skupine Azra: *“Balkane moj, budi mi silan i dobro mi stoj.”*

Primož Kočar

⁵ Peter Vodopivec, *O Evropi, Balkanu in metageografiji (spremnna beseda)*, v *imaginarij Balkana*, str. 399.

⁶ Marija Todorova, *Imaginarij Balkana*, ICK, Ljubljana 2001, str. 17.